

УДК 343.2/7

*Колос М. І.**кандидат юридичних наук, доцент,**заслужений юрист України,**кафедра правосуддя та кримінально-правових дисциплін**(Національний університет «Острозька академія»)*

ОСОБЛИВОСТІ РАДЯНСЬКОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ 1917-1922 РОКІВ

Постановка проблеми. Останнім українським кодифікованим нормативно-правовим актом XVIII ст., який містив систему артикулів кримінально-правового змісту, були «Права, за якими судиться малоросійський народ». Проект цього акта, розроблений у 1743 році, протягом наступних 100 років так і не був затверджений жодним із російських імператорів, які на той час стали на шлях ліквідації української автономії та національних прав і вольностей (свобод) українського народу, закріплених у положеннях Переяславської військово-політичної угоди 1654 р. Підтвердженням цієї тези є положення постанови Катерини II князю О. О. Вяземському при вступі його на посаду генерал-губернатора в 1764 р., у яких зазначено: «Треба викоренити звихнену думку (українців), за якою вони вважають себе окремим народом, іншим від тутешнього (московського). Мала Росія, Ліфляндія і Фінляндія є провінціями... Ці провінції, а також Смоленську треба найлегшим способом привести до того, щоб вони обрусіли і перестали б дивитись, неначе вовки в ліс... Коли

© Колос М. І., 2015

© Національний університет «Острозька академія», 2015

-
- Особливості радянської кримінально-правової політики в Україні 1917-1922 років / М. І. Колос // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.ou.edu.ua/articles /2015/n1/15kmivur.pdf>.

ж у Малоросії не буде гетьмана, то треба намагатися, щоб час і назва гетьманів зникли...» [1, с. 248].

Таким чином, у Гетьманщині (наукова назва української козацької держави, що існувала в період 1648-1786 рр.) продовжували діяти положення Статуту Великого князівства Литовського, допоки 1 січня 1835 р. не набрав чинності Звід законів Російської імперії. У його п'ятнадцятому томі були зібрані основні кримінально-правові акти. З цього часу Росія в односторонньому порядку остаточно ліквідувала автономію України, а *de jure* на українських землях почало діяти імперське законодавство.

Поступове відродження українського кримінально-правового законодавства стало можливим лише після 2 березня 1917 р., коли імператор Микола II зрікся престолу, що призвело до розпаду російської монархічної держави і формування ряду нових держав на національних територіях відповідних народів.

Процес українського державотворення розпочався зі створення 4 березня 1917 р. Центральної Ради. Проте після тривалої політичної та збройної боротьби у формі громадянської війни цей проект зазнав поразки, а тому й не було досягнуто системних перемог у розвитку національної державної політики, у тому числі кримінально-правової.

Російські соціал-демократи, захопивши владу в Петрограді (зараз Санкт-Петербург), 7-8 листопада 1917 р. провели Другий всеросійський з'їзд рад робітничих і солдатських депутатів, на якому обрали Раду народних комісарів – перший російський більшовицький уряд на чолі з В. І. Ульяновим (основне політичне псевдо – «Ленін»). Одним із завдань цього уряду було захоплення України й утримання її у сфері впливу Російської радянської держави. Вже 13 грудня 1917 р. з цією метою В. І. Ленін спрямував до України тисячі добре озброєних

▪ Особливості радянської кримінально-правової політики в Україні 1917-1922 років / М. І. Колос // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15kmivur.pdf>.

червоногвардійців, солдатів, матросів, котрі мали значний досвід у веденні бойових дій. Це дало їм можливість захопити владу в українських містах Харкові, Луганську, Маріуполі, Катеринославі (зараз – Дніпропетровськ), Одесі, Миколаєві, а відтак 26 січня 1918 р. і в Києві. Крім того, щоб закріпити військові успіхи політичними засобами В. І. Ленін організував проведення в Москві 5-12 липня 1918 р. Першого з'їзду українських більшовицьких організацій, на якому відбулося об'єднання українських та російських соціал-демократів і створення комуністичного партійного центру України [2, с. 182-185].

У той же період, беручи за основу напрацювання К. Маркса в галузі теорії соціалістичної революції, класової боротьби і ролі диктатури пролетаріату у їх забезпеченні («Вісімнадцяте брюмера Луї Бонапарта», 1852 р., «Громадянська війна у Франції», 1871 р. тощо), В. І. Ленін розробив, а пізніше впроваджував у революційну практику і в законотворчий процес власну ідеологію. В Україні до цього часу недостатньо вивчені питання впливу радянської (марксистсько-ленінської) кримінально-правової політики на особливості забезпечення охорони суспільних відносин кримінально-правовими засобами, що обумовлює **актуальність теми** нашого дослідження.

Стан дослідження. Питання політики як форми і змісту державного управління у сфері правотворчості та правозастосування із використанням кримінально-правових засобів мають глибокі історичні та філософські корені. Спроби їх вирішення можна знайти у релігійних пам'ятках, наприклад, «П'ятикнижжі» Мойсея (13-2 ст. до н.е.), філософських творах Платона – «Держава», «Закони», «Політик» (4-3 ст. до н. е.), конституціях, «Дігестах, або Пандектах» Юстиніана (530-533 рр. н. е.) тощо.

Особливості кримінально-правової політики, яка здійснювалася у досліджуваній нами історичний період, розглядали у своїх

▪ Особливості радянської кримінально-правової політики в Україні 1917-1922 років / М. І. Колос // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15kmivur.pdf>.

фундаментальних працях М. П. Чубинський («Нариси кримінальної політики», 1905 р.), Е. Я. Немировський («Основні початки кримінального права», 1916 р.), М. О. Чельцов-Бебутов («Злочин і покарання в історії і в радянському праві», 1925 р.), А. Я. Естрін («Розвиток радянської кримінальної політики», 1933 р.), П. П. Михайленко, який у 50-х рр. ХХ ст. провів глибокі наукові дослідження із урахуванням марксистсько-ленінських засад («Кримінальне право УРСР періоду іноземної інтервенції і громадянської війни», 1951 р., «Нариси з історії кримінального законодавства Української РСР», 1959 р.), та інші вчені.

Метою цієї статті є розкриття особливостей розвитку кримінально-правової політики в умовах першого етапу (1917-1922 рр.) формування радянської влади в Україні та поширення результатів наукового дослідження в середовищі зацікавлених осіб.

Дослідження основного матеріалу. Загальновідомо, що політика є одним із найдавніших соціальних феноменів, котрий матеріалізується в діяльності її суб'єктів, спрямованій на досягнення спільного результату в економічній, політичній, правовій та інших сферах соціального буття людини, суспільства й держави. Платон порівнював політику державних мужів із тканиною, «плетіння якої поєднує звичаї мужніх розсудливих людей, поєднуючи їх життя єдиномудством і дружбою», що сприяє найкращим результатам їх діяльності. Ця тканина, на його думку, повинна «обгортати всіх інших людей в державі – вільних і рабів, тримаючи їх у своїх обіймах, і керувати і розпоряджатися державою, ніколи не упускаючи з виду нічого, що може зробити державу, наскільки це можливо, щасливою» [3, с. 70].

Ми вважаємо, що правова політика як один із напрямів загальної державної політики, як правило, має ґрунтуватися на різновекторних приватних і публічних відносинах, урегульованих законами, підзаконними

▪ Особливості радянської кримінально-правової політики в Україні 1917-1922 років / М. І. Колос // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles /2015/n1/15kmivur.pdf>.

нормативними актами, договорами тощо. Крім того, вона зазнає впливу політичних інтересів суб'єктів таких відносин, що впливають із їхніх економічних потреб і прагнення до максимально тривалого періоду утримання влади. Саме ці інтереси є одними з чинників формування й розвитку у певному напрямі правової системи держави та її складників – систем права і законодавства.

Особливістю кримінально-правової політики держави є те, що вона повинна спрямовуватися на виявлення причин злочинності на макро- й мікрорівнях, а також на вироблення напрямів, формування завдань і визначення засобів кримінально-правового регулювання (криміналізація, декриміналізація; пеналізація, депеналізація) найбільш важливих (пріоритетних) суспільних і правових відносин, їх охорони та захисту від суспільно небезпечних діянь відповідних суб'єктів.

Варто звернути увагу, що професор М. П. Чубинський ще в 1904 р. дійшов висновку, що кримінальна політика є гілкою науки кримінального права, до завдань якої входить вироблення рекомендацій для найкращої організації кримінального правосуддя і створення якісного кримінального законодавства з метою забезпечення належної боротьби зі злочинністю [4, с. 92].

Втім, у 1917 р. російські соціал-демократи, здійснивши державний переворот, стали проводити правову, зокрема кримінально-правову, політику не заради братолюбного об'єднання «вільних і рабів» або «покращення правосуддя». Вони, керуючись тоталітарним вченням Маркса – Леніна про диктатуру пролетаріату, який вважали за клас, котрий має управляти державою, спочатку спрямували всі його сили на те, щоб знищити «стару державну машину», тобто державний управлінський апарат, а потім, створивши власну систему державних органів, почали керувати соціалістичною державою, підкоряючи весь народ волі

▪ Особливості радянської кримінально-правової політики в Україні 1917-1922 років / М. І. Колос // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15kmivur.pdf>.

озброєного авангарду експлуатованих і трудящих пролетарів [5, с. 47, 53, 109].

У той же час російські соціал-демократи, прагнучи побудувати соціалістичне суспільство, засноване на радянських засадах, виключали можливість досягнення своєї мети мирним шляхом. Навпаки, вони свідомо передбачали знищення значної частини населення за соціальною і класовою ознакою, у тому числі так званої буржуазії, до складу якої належали, як правило, власники підприємств, державні службовці, офіцери, вчені, представники культури і мистецтва тощо. Це мало здійснюватися з використанням повноважень не лише легальних судових установ, але й новоутворених революціонерами квазісудових органів (революційних трибуналів, підрозділів Всеросійської надзвичайної комісії), про що В. І. Ленін говорив публічно.

Про бажання утримати владу, захоплену шляхом збройного перевороту, глибокий правовий нігілізм та нестримне політиканство вождя пролетаріату свідчить його промова, виголошена 5 липня 1918 р. на П'ятому Всеросійському з'їзді рад робітничих, селянських, солдатських і червоноармійських депутатів, у якій він заявив: «...поганий той революціонер, який в момент гострої боротьби спиняється перед непорушністю закону. Закони в перехідний час мають тимчасове значення. І якщо закон перешкоджає розвиткові революції, його скасовують або виправляють...» [6, с. 471, 475]. Це положення з часом стало теоретичним виправданням протиправних діянь не одного покоління неореволюціонерів, котрі, як правило, не розуміючи глобальної позитивної сутності сталих правових систем та систем права, не тільки несамовито знищують державу, але й, за відомим висловом, «пожирають» у кривавих братовбивчих бійнях основу будь-якого суспільства – народ.

▪ Особливості радянської кримінально-правової політики в Україні 1917-1922 років / М. І. Колос // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15kmivur.pdf>.

На думку В.І. Леніна та інших представників політичної сили, яка його підтримувала революційні репресії мали здійснювати державні органи, шляхом впливу «на нарсуддів та членів ревтрибуналів через партію в розумінні поліпшення діяльності судів і посилення репресії». Реальна сутність цього впливу полягала у тому, щоб «через партію шельмувати і виганяти тих членів ревтрибуналів і нарсуддів, які не вчаться цього і не хочуть зрозуміти цього», тобто тих хто ухилявся від виконання протиправних вимог революційних політиків. У той же час, усвідомлюючи протиправність, недемократичність і підступність таких дій, він як голова уряду у постскрипті до листа дав розпорядження народному комісару юстиції Д. І. Курському під «страхом партійної відповідальності» заборонити «балачки» і «згадки в пресі» про нього як автора названих вказівок [7, с. 380--384].

Про рівень інтенсивності репресій, офіційно застосовуваних більшовиками в перший рік здійснення ними диктатури пролетаріату, свідчать дані, яких не заперечував сам В.І. Ленін. Так, він, аналізуючи у своїй статті «Як буржуазія використовує ренегатів» інформацію С. Чейза про те, що в Росії лише за 1918 р. офіційно було страчено 3800 осіб, оцінив цей факт із точки зору умов класової боротьби і назвав такі наслідки незначними [8, с. 173-174]. Фактично ж реалізація вказаної кримінально-правової політики мала жахливі наслідки як для громадян, так і для держави в цілому. Наприклад, згідно з протоколом засідання Надзвичайної трійки при управлінні начальника Особливого відділу 13-ї армії та уповноваженого Кримської ударної групи Особливого відділу Південно-Західного фронту від 4 грудня 1920 р. у складі Данішевського, Зотова і Добродицького лише за один день було розстріляно 287 осіб, визнаних явними ворогами трудового народу і контрреволюціонерами, оскільки вони нібито служили в Білій армії. Насправді ж це були особи, котрі

▪ Особливості радянської кримінально-правової політики в Україні 1917-1922 років / М. І. Колос // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles /2015/n1/15kmivur.pdf>.

бажали залишити територію, де більшовики вели бойові дії. Серед убитих були троє священиків, двоє мирових суддів, прокурор суду і слідчий, 31 лікар, один «буржуй, який тікав з білими», один радянський службовець, що уподібнився до «буржуя», один поміщик, «який тікав від радянської влади», та один «рядовий студент» [9, с. 292-296]. Беручи до уваги зміст названого протоколу, а також нелюдську жорстокість революційної трійки, можна дати об'єктивну правову оцінку не лише політико-правовим ідеям вождів російського марксизму-ленінізму, але й практиці їх реалізації нібито з метою кримінально-правового захисту суб'єктів суспільних відносин на території, завойованій радянською владою.

Варто зазначити, що більшовики, захопивши східну та південну частини українських земель, одночасно з бойовими діями розпочали активну законотворчу роботу. Так, із ініціативи бюро комуністичної фракції Третій всеукраїнський з'їзд рад 10 березня 1919 р. в місті Харкові прийняв першу Конституцію Української Соціалістичної Радянської Республіки (далі – Конституція), відхиливши пропозиції до її проекту, надані боротьбістами та лівими есерами [10].

Відповідно до статті 1 Конституції Українська Соціалістична Радянська Республіка (далі – УСРР) визнавалася «організацією диктатури працюючих і експлуатованих мас пролетаріату і біднішого селянства для перемоги над їх віковими гнобителями й експлуататорами капіталістами й поміщиками». Найважливішими завданнями диктатури проголошувалися забезпечення здійснення переходу від буржуазного ладу до соціалізму та систематичне придушення всіх контрреволюційних намірів з боку заможних класів (стаття 2 Конституції).

До повноважень центральної радянської влади в Україні, органами якої згідно зі статтею 7 Конституції були Всеукраїнський з'їзд рад

▪ Особливості радянської кримінально-правової політики в Україні 1917-1922 років / М. І. Колос // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles /2015/n1/15kmivur.pdf>.

робітничих, селянських та червоноармійських депутатів, Всеукраїнський центральний виконавчий комітет рад та Рада народних комісарів, крім інших, належало прийняття карного (зараз – кримінального) та процесуального законодавства. Радянський конституціодавець (УСРР), діючи в інтересах «робітничого класу в цілому», в статті 33 Конституції закріпив положення, за яким позбавлялися «політичних прав окремі особи і окремі групи, які користуються цими правами на шкоду соціалістичної революції».

Таким чином, політико-правові ідеї російських більшовиків стосовно запровадження диктатури пролетаріату почали набувати офіційних законодавчих форм в Україні.

Дотримуючись тоталітарного вчення марксизму-ленінізму стосовно питань антагонізму міжкласових відносин і невідворотності запровадження репресій щодо класу буржуазії та його прихильників, більшовики відмовилися від еволюційного пристосування системи права (законодавства) попередньої імперської держави до нових історичних умов правового буття як російського суспільства, так і українського.

У першу чергу Декретом Ради народних комісарів «Про суд» від 24 листопада 1917 р. вони скасували всі «загальні судові установи», а в примітці до пункту 5 цього акта зазначили: «Визнаються скасованими всі закони, що суперечать декретам Центрального виконавчого комітету Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів і робітничого і селянського Уряду, а також програмам-мінімум Російської соціал-демократичної робітничої партії і партії соціал-революціонерів» [11, с. 15-16].

Отже, більшовики одночасно зруйнували не лише систему права, що була зрозумілою усім суб'єктам правових і суспільних відносин Російської імперії, але й судовий механізм, який міг здійснювати правозастосування.

▪ Особливості радянської кримінально-правової політики в Україні 1917-1922 років / М. І. Колос // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15kmivur.pdf>.

Внаслідок цього закон як акт вищої юридичної сили, що приймався в установленому порядку відповідним законодавчим органом, фактично був делегітимований. Перевагу в регулюванні й охороні суспільних відносин почали надавати актам органів влади, сформованих за класовою ознакою, та політичним рішенням партії-переможниці у державному перевороті, як неодноразово справедливо називав Жовтневу революцію 1917 р. В. І. Ленін.

Насильно запроваджене більшовиками домінування комуністичних ідей над юридичною сутністю законів призвело до того, що «основним джерелом права стала соціалістична правосвідомість, правосвідомість яскраво революційна: в перший період відчайдушної боротьби радянських республік за своє існування основним лозунгом було «благо республіки»... Тисячі і тисячі вироків народних судів і ревтрибуналів у найвіддаленіших кутках республіки чітко виконували бойове завдання: все, що заважало безпосередньо зміцненню радянської влади, мало бути зруйнованим» [12, с. 66-67].

Ліквідувавши «стару державну машину», пролетарські лідери почали розбудовувати новий державний апарат та правові механізми регулювання й охорони суспільних відносин, у тому числі й кримінально-правовими засобами.

Першим кодифікованим загальним кримінально-правовим актом Росії після захоплення більшовиками влади стали «Керівні засади кримінального права РСФРР» (далі – Керівні засади), затверджені Постановою Народного комісаріату юстиції від 12 грудня 1919 р. [13]. Норми цього акта, зокрема пункту 27, не передбачали поширення його дії на землі інших держав або їх окремих територій. Проте зазначене не завадило більшовикам Росії та їх українським політичним сателітам принести Керівні засади в Україну на багнетах російських революційних

▪ Особливості радянської кримінально-правової політики в Україні 1917-1922 років / М. І. Колос // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles /2015/n1/15kmivur.pdf>.

червоногвардійців, солдатів і матросів. І це притому, що Україна, як і Росія, з 1917 р. розбудовувала свою власну державу, розглядаючи й можливості рівноправної асоціації з іншими державами на засадах автономії, що підтверджується положеннями чотирьох універсалів Центральної Ради Української Народної Республіки від 10 червня, 3 липня, 7 (20) листопада 1917 р. та 9 (22) січня 1918 р.

Що ж стосується Четвертого універсалу, то Центральна Рада, даючи політико-правову характеристику тогочасним відносинам між Росією та Україною, об'єктивно зазначила в ньому: «Петроградське Правительство Народних комісарів виповіло (оголосило – *Авт.*) війну Україні, щоб повернути вільну Українську Республіку під свою владу, і посилає на наші землі свої війська – червону гвардію, большевиків, які граблять хліб у наших селян і без ніякої заплати вивозять його в Росію, не зоставляючи навіть зерна, приготовленого на засів, убивають невинних людей, і сіють усюди анархію, убивство й злочин» [14, с. 36]. Достовірність і правдивість наведеного підтверджені рядом офіційних документів, зокрема й тих, що належать особисто В. І. Леніну, Й. В. Сталіну та іншим комуністичним лідерам.

Наприклад, В. І. Ленін у телеграмі, адресованій Й. В. Сталіну та більшовицькому Всеукраїнському революційному комітету 18 лютого 1920 р., тішився з того, що взяли помірну розверстку – 158 млн. пудів зерна з українських селян, що становило близько 15% від урожаю, зібраного в державі 1919 р., а на підтвердження подальшого успіху такої діяльності повідомляв своєму майбутньому політичному «спадкоємцю», що додатково «вже виділили три полки і чотири ескадрони Укрпродарму» [15, с. 629]. Більше того, вже наступного року, конфіскувавши і вивізни українські зернові запаси, більшовики не лише сприяли поширенню голоду в Україні в 1921-1923 рр., а й продовжували воювати з українським

▪ Особливості радянської кримінально-правової політики в Україні 1917-1922 років / М. І. Колос // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15kmivur.pdf>.

народом терористичними методами, беручи заручників та застосовуючи до них нелюдські методи покарання. Зокрема, у наказі Вознесенського повітового особливого продовольчого комітету від 15 листопада 1921 р. офіційно зазначалося: «Взяти у кожній волості від 15 до 25 чоловік заручників із куркульського та середняцького населення. У випадку, якщо яке-небудь село відмовляється дати підписку про кругову відповідальність або ж, давши підписку про виконання продподатку в 48-годинний термін, і по-проходженню часу продподаток буде не виконаний, такі села будуть оголошені ворогами радянської влади. Половина заручників буде засуджена, аж до застосування вищої міри покарання – розстрілу, після чого буде взята нова група. Усю наявність зерна-хліба і зерна-фуражу, не дотримуючись цифр належного продподатку, в господарствах, на які буде розповсюджена колективна відповідальність, буде конфісковано» [16, с. 656]. Саме такими були реалії радянського постреволуційного класового кримінально-правового регулювання в умовах диктатури пролетаріату.

Така політика формувалася з урахуванням відповідних ідей більшовицьких вождів. Так, 14 січня 1918 р. на нараді президії Петроградської ради з представниками продовольчих організацій В. І. Ленін вимагав «посадити» заможну частину населення на три дні без хліба, бо вони мають запаси й інших продуктів і можуть по високих цінах дістати їх у спекулянтів, а до спекулянтів радив застосовувати терор – «розстріл на місці». Для цього, на його думку, було достатньо скласти протокол розстрілу, залучивши до його складання «не менш як шість чоловік, які обов'язково вибираються з біднішого населення», що є очевидним розпалюванням антагоністичних агресивних відносин в суспільстві, породжених революцією [17, с. 298-300].

Описуючи тогочасну радянську практику кримінально-правової охорони суспільних відносин в УСРР, професор П. П. Михайленко

▪ Особливості радянської кримінально-правової політики в Україні 1917-1922 років / М. І. Колос // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15kmivur.pdf>.

повідомляв: «Ради робітничих, солдатських і селянських депутатів та з'їзди Рад на місцях приймали положення, постанови, інструкції та статuti, які порівняно повно регламентували організацію та діяльність народних судів, революційних трибуналів, слідчих комісій тощо. Ці ж органи нерідко видавали акти, що визначали, які діяння у конкретному повіті чи волості є злочинними, і міри покарання за їх вчинення. За контрреволюційні злочини в 1917-1918 рр. місцеві органи влади і загальні збори громадян переважно визначали міру покарання у вигляді позбавлення волі, майнових стягнень, рідше оголошували ворогом трудящих і засуджували до страти. Як додаткову міру покарання іноді застосовували позбавлення всіх політичних прав або виключення з усіх політичних партій. Дуже рідко траплялися і такі покарання, як вислання за межі волості чи повіту із забороною надалі займати державну або громадську посаду» [18, с. 84]. Ці відомості підтверджуються положеннями Вступу до Керівних засад, у яких ідеться про те, що прийняття цього акта є наслідком дворічного досвіду боротьби пролетаріату зі своїми класовими ворогами, до яких застосовувалися «засоби насилля», «на перших порах без особливої системи».

Структура Керівних засад, складається з восьми розділів та 27 пунктів, нумерація яких є наскрізною. Юридична сутність цього акта відображена у назвах його розділів: «Про кримінальне право», пункти 1-3; «Про кримінальне правосуддя», пункт 4; «Про злочин і покарання», пункти 5-16; «Про стадії вчинення злочину», пункти 17-20; «Про співучасть», пункти 21-24; «Види покарань», пункт 25; «Про умовне засудження», пункт 26; «Про простір дії кримінального права», пункт 27. Пункт 25, у якому закріплено види покарань, складається з двох частин, друга з яких містить 16 підпунктів та одну примітку. В останній зазначається, що народні суди не застосовують смертної кари. Оскільки право призначення

▪ Особливості радянської кримінально-правової політики в Україні 1917-1922 років / М. І. Колос // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15kmivur.pdf>.

кримінальних покарань належало двом видам установ – народним судам і революційним трибуналам, до покарання у виді розстрілу могли засуджувати лише трибунали.

Завданням російського радянського кримінального права, протиправно поширеного в Україні, була охорона системи суспільних відносин, що відповідала інтересам трудящих мас, які об'єдналися в панівний клас у перехідний від капіталізму до комунізму період диктатури пролетаріату, за допомогою здійснюваних репресій (пункт 3). Таким чином, держава взяла на себе зобов'язання охороняти кримінально-правовими засобами суспільні відносини у межах інтересів лише тих суб'єктів, які, на думку представників більшовицької влади, належали до трудящих. Термін, протягом якого мали діяти Керівні засади, у своїй основі мав нічим не обґрунтовані волюнтаристські політичні межі – на «перехідний від капіталізму до комунізму» період.

Крім того, російські більшовики, розглядаючи злочин як порушення порядку суспільних відносин, охоронюваних кримінальним правом (пункт 5), стверджували, що необхідність боротьби з особами, які його вчинили, зумовлювалася небезпечністю їх дій чи бездіяльності для визначеної комуністичною владою системи суспільних відносин (пункт 6).

Під покаранням автори Керівних засад розуміли заходи примусового впливу, застосуванням яких радянська влада забезпечувала визначений нею порядок суспільних відносин від порушення злочинцями (пункт 7). Види покарання, через які реалізовувався певний захід кримінально-правового впливу, встановлено не в імперативній формі, а лише як зразок. До них належать: переконання; оголошення громадської догани; примушування до дії, що не має характеру фізичних обмежень (наприклад, пройти певний курс навчання); оголошення бойкоту; виключення з об'єднання на певний час або назавжди; відновлення, а за неможливості – компенсація заподіяної

▪ Особливості радянської кримінально-правової політики в Україні 1917-1922 років / М. І. Колос // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15kmivur.pdf>.

шкоди; усунення від обійманої посади; заборона обіймати ту чи іншу посаду або виконувати ту чи іншу роботу; конфіскація всього майна або його частини; позбавлення політичних прав; оголошення ворогом революції або народу; примусові роботи без поміщення в місця позбавлення свободи; позбавлення свободи на визначений строк або на невизначений строк, до настання певної події; оголошення поза законом; розстріл. Народний суд чи революційний трибунал міг поєднувати названі види покарання за певних фактичних умов.

У разі якщо злочин, за який визначено покарання у виді ув'язнення, вчинявся особою вперше, за наявності збігу тяжких обставин у її житті, та коли небезпечність підсудного для суспільного життя не вимагала його термінової ізоляції, суд мав право застосовувати до нього умовне засудження, тобто прийняти рішення про не приведення обвинувального вироку до виконання. Якщо ж засуджений вчиняв тотожний або однорідний злочин, повторно, то його засудження втрачало умовний характер, і первинний обвинувальний вирок підлягав невідкладному виконанню (пункт 26).

Заборонялося притягувати до суду і покарання осіб, які не досягнули 14-річного віку. До них можна було застосовувати лише виховні заходи. Такі заходи застосовувалися й до осіб, які хоч і досягли віку 14-18 років, але, вчиняючи протиправні дії, не розуміли їх суті (пункт 13).

Не підлягали притягненню до суду і покаранню за вчинення злочину особи у стані душевної хвороби коли не усвідомлювали своїх дій (не давали собі звіту про вчинювані дії), а також ті хто діяв у стані душевної рівноваги, але на момент виконання вироку захворів на психічну хворобу. До таких осіб могли застосовуватися лише медичні заходи та заходи безпеки. Покарання не застосовувалося й щодо осіб, які перебували у стані необхідної оборони, захищаючи від насилля себе або інших людей.

▪ Особливості радянської кримінально-правової політики в Україні 1917-1922 років / М. І. Колос // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15kmivur.pdf>.

Отже, Керівні засади містили базові кримінально-правові положення, характерні для загальних частин кримінальних кодексів, ідеї щодо яких почали формуватися з часів укладення «Дігестів, або Пандектів» Юстиніана (530-533 рр.), а на сучасних українських землях окремі з них були закріплені в Руській Правді.

Що стосується кримінально-правових норм, у яких визначалися склади злочинів, види та міри покарання за їх вчення, то після відмови радянської влади від використання аналогічного законодавства Російської імперії їх розроблення здійснювалося двома основними способами, а саме:

- правотворчість місцевих органів радянської влади;
- прийняття центральними органами державної влади окремих кримінально-правових законів, спрямованих на боротьбу з найбільш небезпечними для держави і суспільства діями.

Керівні засади продовжували діяти в УСРР до 15 вересня 1922 р., коли Постановою Всеукраїнського центрального виконавчого комітету від 23 серпня 1922 р. був введений в дію перший Кримінальний кодекс УСРР [19]. Автори цього кодексу й орган, який ввів його в дію, у статті 9 визначили, що «призначення покарання здійснюється судовими органами згідно з їх соціалістичною правосвідомістю з дотриманням Керівних засад і статей цього Кодексу».

Проведене дослідження дає підстави для таких **висновків**:

1) В основу кримінально-правової політики радянської влади в Україні 1917-1922 рр. було покладено марксистсько-ленінське політичне вчення про виникнення і розвиток соціалістичної революції в умовах класової боротьби, основним методом якої була диктатура пролетаріату та репресії як форма її реалізації.

2) Політичні ідеї вождів пролетаріату і сформовані на їх базі рішення партійних та радянських органів влади стали першоосновою у регулюванні

▪ Особливості радянської кримінально-правової політики в Україні 1917-1922 років / М. І. Колос // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15kmivur.pdf>.

суспільних відносин. Правове (законодавче) регулювання й охорона суспільних відносин протиправно були підпорядковані класовій політиці і перетворилися на вторинні (похідні) від неї категорії.

Особливість кримінально-правової політики в Україні 1917-1922 рр. полягала в тому, що вона в основному спрямовувалася проти широких верств населення, так званого класу буржуазії, котрий, на думку ідеологів марксизму-ленінізму, був лише експлуататором пролетарських мас і їх природним ворогом, а тому його представники мали перевиховуватися примусовою працею і в разі будь-якого спротиву підлягали знищенню.

3) Проявивши глибокий нігілізм щодо права і законодавства попередньої держави – Російської імперії, комуністи на конституційному й ординарному законодавчих рівнях закріпили свої політичні ідеї, зокрема й ті, що стосувалися кримінально-правової охорони системи суспільних відносин, які відповідали інтересам лише однієї верстви населення – пролетарів, а також їх політичних лідерів.

4) Нормативно-правовою основою радянської кримінально-правової політики в Україні 20-х років стали Конституція УСРР, та Керівні засади кримінального права РСФРР, дія яких протиправно була поширена на українські території захоплені більшовиками.

5) Кримінально-правова політика радянської влади в Україні 1917-1922 рр. не сприяла створенню якісного кримінально-правового законодавства, придатного для належної боротьби зі злочинністю та забезпеченню законності. Не була вона також достатньо ефективною для того, щоб держава та її народ могли називатися щасливими, як те передбачалося стародавніми філософами і дореволюційними вченими криміналістами.

▪ Особливості радянської кримінально-правової політики в Україні 1917-1922 років / М. І. Колос // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles /2015/n1/15kmivur.pdf>.

Список використаних джерел

1. Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / за заг. ред. А. П. Коцура, Н. В. Терес. – К. – Чернівці : Книги –ХХІ, 2008. – 1100 с.
2. Колос М. І. Кримінальне право в Україні (X – початок ХХІ століття) : моногр.: у 2 т. / М. І. Колос. – К.; Острог, 2011. – Т. 1 : Освіта, наука, законодавство. – 448 с.
3. Платон. Законы / пер. с древнегреч. : общая ред. А. Ф. Лосева, В. Ф. Асмуса, А. А. Тахо-Годи; авт. ст. в примеч. А. Ф. Лосев; примеч. А. А. Тахо-Годи. – М.: Мысль, 1999. – 832 с.
4. Чубинській М. П. Очерки уголовной политики. / М.П. Чубинській. – Харьков : Типографія «Печатное дело князя К. Н. Гагарина», 1905. – 534 с.
5. Ленін В. І. Держава і революція // Повне зібрання творів у 55 т. / В. І. Ленін. – К. : Політвидав України, 1973. – Т. 33. – 415 с.
6. Ленін В. І. П'ятий Всеросійський з'їзд рад робітничих, селянських, солдатських і червоноармійських депутатів 4-10 липня 1918 р. (доповідь Ради народних комісарів 5 липня) // Повне зібрання творів у 55 т. / В. І. Ленін. – К.: Політвидав України, 1973. – Т. 36. – 705 с.
7. Ленін В. І. Про завдання Наркомюсту в умовах нової економічної політики (лист Д. І. Курському) // Повне зібрання творів у 55 т. / В. І. Ленін. – К.: Політвидав України, 1973. – т. 44. – 702 с.
8. Ленін В. І. Як буржуазія використовує ренегатів // Повне зібрання творів у 55 т. / В. І. Ленін. – К.: Політвидав України, 1973. – Т. 39. – 596 с.
9. Протокол засідання чрезвычайной тройки при управлении Начособотдарма 13 и уполномоченного Крымской ударной группы Особотдела Южюгзапфронтов от 4 декабря 1920 г. под председательством тов. Данишевскаго при членах Зотове и Добродицком // Абраменко Л. М.,

▪ Особливості радянської кримінально-правової політики в Україні 1917-1922 років / М. І. Колос // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles /2015/n1/15kmivur.pdf>.

Амонс А. І. Репресовані прокурори в Україні: документи, нариси, матеріали. – К.: Істина, 2006. – 376 с.

10. Конституція Української Соціалістичної Радянської Республіки, прийнята 14 березня 1919 р. Третім Всеукраїнським з'їздом Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів // Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність: вид. 3-тє / упор.: І. О. Кресіна, О. В. Батанов; відп. ред. Ю. С. Шемшученко. – К.: Юридична думка, 2011. – 328 с.

11. О суде: Декрет Совета народных комиссаров от 24 ноября 1917 г. (Собрание узаконений № 4) // Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917-1952 гг. / под ред. И. Т. Голякова. – М.: Госюрлитиздат, 1953. – 463 с.

12. Чельцов-Бебутов М. А. Преступление и наказание в истории и в советском праве / А.М. Чельцов-Бебутов. – Х.: Юриздат НКЮ УССР, 1925. – 111 с.

13. Руководящие начала по уголовному праву РСФСР: Постановление Народного комиссариата юстиции от 12 декабря 1919 г. (Собрание узаконений № 66) // Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР 1917-1952 гг. / под ред. И. Т. Голякова. – М.: Госюрлитиздат, 1953. – 463 с.

14. Четвертий універсал Української Центральної Ради від 9 (22) січня 1918 р. // Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність: вид 3-тє / упор.: І. О. Кресіна, О. В. Батанов; відп. ред. Ю. С. Шемшученко. – К.: Юридична думка, 2011. – 328 с.

15. Телеграма В. І. Леніна Й. В. Сталіну і Всеукраїнському Революційному комітету про встановлення помірної продовольчої розверстки і про завдання української радянської трудової армії від 18 лютого 1920 р. // Історія України від найдавніших часів до сьогодення.

▪ Особливості радянської кримінально-правової політики в Україні 1917-1922 років / М. І. Колос // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles /2015/n1/15kmivur.pdf>.

Збірник документів і матеріалів / за заг. ред. А. П. Коцура, Н. В. Терес. – К. – Чернівці : Книги – XXI, 2008. – 1100 с.

16. Про покарання заручників на випадок нездачі продподатку: З наказу Вознесенського повітового особливого продовольчого комітету від 15 листопада 1921 р. // Історія України від найдавніших часів до сьогодення. Збірник документів і матеріалів / за заг. ред. А. П. Коцура, Н. В. Терес. – К. – Чернівці : Книги – XXI, 2008. – 1100 с.

17. Ленін В. І. Нарада президії Петроградської ради з представниками продовольчих організацій (виступи в питанні про заходи боротьби з голодом) // Повне зібрання творів у 55 т. / В. І. Ленін. – К.: Політвидав України, 1973. – Т. 35. – 576 с.

18. Михайленко П. П. Нариси з історії кримінального законодавства Української РСР : у 2 ч. / П. П. Михайленко. – К.: Видавництво Академії наук УРСР, 1959. – 438 с.

19. Уголовный кодекс УССР, утверждённый ВУЦИК 23 августа 1922 г. – Х.: Издание Наркомюста УССР, 1922. – 50 с.

Колос М. І.

Особливості радянської кримінально-правової політики в Україні 1917-1922 років

У статті розкрито особливості виникнення і розвитку радянської кримінально-правової політики в Україні в період 1917-1922 рр. Автор розглядає умови поступового припинення дії українського кримінального права у XVIII – XIX ст. і детально висвітлює послідовність протиправного, нелегітимного насадження на українських територіях агресивних політичних і кримінально-правових ідей російських комуністичних вождів та відповідного законодавства революційної Росії. Дослідник звертає увагу

▪ Особливості радянської кримінально-правової політики в Україні 1917-1922 років / М. І. Колос // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15kmivur.pdf>.

на руйнівний вплив класового підходу до вирішення кримінально-правових проблем в умовах функціонування диктатури пролетаріату.

Ключові слова: кримінально-правова політика, Керівні засади кримінального права, диктатура пролетаріату, репресії.

Колос М. І.

Особенности советской уголовно-правовой политики в Украине 1917-1922 годов

В статье раскрыты особенности возникновения и развития советской уголовно-правовой политики в Украине в период 1917-1922 гг. Автор рассматривает условия постепенного прекращения действия украинского уголовного права в Украине XVIII-XIX ст. и подробно раскрывает сущность противоправного, нелегитимного насаждения на украинских территориях агрессивных политических и уголовно-правовых идей российских коммунистических вождей и соответственного законодательства революционной России. Исследователь обращает внимание на разрушительное влияние классового подхода к решению вопросов уголовно-правовой охраны общественных отношений в условиях функционирования диктатуры пролетариата.

Ключевые слова: уголовно-правовая политика, Руководящие начала уголовного права, диктатура пролетариата, репрессии.

Kolos M. I.

Peculiarities of the Soviet criminal and legal policy in Ukraine in 1917-1922

The article develops the peculiarities of the beginning and development of the soviet criminal and legal policy in Ukraine in 1917-1922. The author surveys the conditions of the gradual termination of the Ukrainian criminal law in XVIII

-
- Особливості радянської кримінально-правової політики в Україні 1917-1922 років / М. І. Колос // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2015/n1/15kmivur.pdf>.

– XIX centuries and highlights in detail the sequence of the unlawful, illegitimate imposition on the Ukrainian territory of the aggressive political, criminal and legal ideas of the Russian communist leaders and the appropriate legislation of the Revolutionary Russia. The researcher pays attention on the destructive effect of the class approach to the solution of the criminal and legal issues in the terms of functioning of the dictatorship of the proletariat.

Key words: criminal and legal policy, Leading foundations of the criminal law, the dictatorship of the proletariat, repressions.

-
- Особливості радянської кримінально-правової політики в Україні 1917-1922 років / М. І. Колос // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2015. – № 1(11) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles /2015/n1/15kmivur.pdf>.